

AZ ESZTERGOMI BAKÓCZ–KÁPOLNA, A MAGYAR LORÉTO

Itáliában, az Ancona-közeli Loreto város a 18. század vége óta Európa egyik legjelentősebb Mária-kegyhelye. Az Istenanya názáreti házát tisztelik ott immár több mint 700 éve. Innen kapta a nevét a Loretói litánia, amely negyvennyolc szebbnél-szebb megnevezéssel dicsőíti a Szent Szüzet. A téglából épített kápolna szélessége 5,86 m, a hossza 8,2 m és a magassága 4,3 méter. Három fala van. A 700 éves törtetlen hagyomány szerint *Angyalok* hozták Názáretből Mária házát a mohamedánok elől menekítve 1294. december 10-én. A történet szerint az angyalok e tenger-parti dombon lévő babér-ligetre helyezték a Szent Házat, és a babér-erdő latin nevéből (*lauretum*) kapta a helység az olasz Loreto nevet. Itt a Szent Ház köré még az 1290-es években templomot építettek, amelynek a helyére a 15 – 16. századokban a pápák a mai pompás, háromhajós bazilikát építették. Loreto szentélye ugyanis közvetlenül a pápa fennhatósága alá tartozik, nem a területileg illetékes egyházmegyéhez. Az építkezést a velenzei II. Pál pápa kezdte el 1468-ban, majd az utódai folytatták. 1479-től a nagy építető pápa, IV. Sixtus a firenzei *Giuliano da Maianot* (1432-90) bízta meg a tervezéssel, aki 1486-ig vezette a monumentális bazilika munkálatait. A négyzet feletti magas kupolát, amely a Szent Ház felett magasodik, már *Giuliano da Sangallo* (1445-1516) fejezte be 1500-ban, VI. Sándor pápa megbízásából. A téglából épült Szent Ház külső falát az 1510-es években Bramante terve alapján fehér márványlapokkal borították, amelyeken a kor legjelesebb szobrászai, - elsősorban *Andrea Sansovino* (1513-29), aki a szobrászi munka vezetője volt, majd Girolamo Lombardo, Baccio Bandinelli, Niccolo Tribolo, Guglielmo della Porta és mások, - Mária életének főbb eseményeit, valamint prófétákat és szibillákat jelenítettek meg. A bazilika 15. századi jeles freskódíszéből még ma is láthatók *Melozzo da Forli* (1438-94) pompás perspektivikus látogat-architektúrával övezett próféta és angyal ábrázolásai (1478) a jobb keresztthajó jobb oldali sekrestyéjének boltozatán. A bal oldali sekrestyében *Luca Signorelli* (1450-1523) evangélista és egyházatya, valamint angyal alakjai ékesítik a kupolát (1480). Mindkét festőt IV. Sixtus pápa küldte Rómából Loretóba. A bazilika mellé II. Gyula pápa 1510-től palotát is építtetett, Bramante majd *Andrea Sansovino* és az ifjabb *Antonio da Sangallo* terve alapján. A későbbi pápák közül főképpen V. Sixtus folytatott nagyarányú építkezést Loretóban, aki 1583-87 között várszerű erődítményrendszerrel vetette körül a nagy jelentőségű szentélyt.

A magyarországi zarándokok kezdettől fogva jelen voltak Loretóban, amit a magyarság kiemelkedő Mária-tiszteletén kívül az is indokolt, hogy a Szent Ház Názáretből előbb a Magyar Királyság területére érkezett, Tersatóba, és csak azután Loretóba. Tomcsányi Lajos¹, Mohl Adolf,² majd Bálint Sándor³ és Barna Gábor⁴ kutatásai feltárták a magyarok loretoi jelenlétére vonatkozó történeti adatokat. Ezekből

¹ Tomcsányi 1923.

² Mohl 1935. 4-6.

³ Bálint 1943. 28-35.

⁴ Bálint-Barna 1994. 33-35.

tudjuk, hogy az Anjou-kortól, főképpen a 14. század közepétől megelénkült a magyar zarándokok jelenléte Loretóban. A Rómába igyekvő magyarok, többnyire ellátogattak Loretóba is. A feljegyzések kiemelik Corvin János herceg 1502. évi látogatását, amely során őt 100 fős csapat kísérte. Bakócz Tamás látogatásai közül az 1512. évit emelik ki a források, amikor gazdagon megajándékozta a Szent Házat.⁵ Loretóban állandó magyar gyóntatóra is szükség volt a magyarok nagy száma miatt.⁶

Bakócz Tamás (1442–1521), a kerékgyártó iparos család fia, a pap bátyja segítségével, aki titeli prépost volt, a krakkói, padovai és a ferrarai egyetemeken végezte tanulmányait 1463–1470 között. Egyházi pályáját Gyulaféhevárott kezdte, a veronai Gabriele Rangoni erdélyi püspök és királyi kancellár udvarában.⁷ Feltehetően az ő révén jutott be Mátyás király kancelláriájába, ahol a tehetséges ifjú egyre magasabb beosztást kapott: 1480-tól királyi titkár, 1489-től királyi tanácsos, majd II. Ulászló és II. Lajos királyok alatt titkos és főkancellári tisztséget töltött be, amely rendkívüli hatalommal ruházta fel. II. Ulászló alatt Magyarország koronázatlan királyának tartották, mivel döntő szerepe volt az ország kormányzásában. 1516-tól, II. Ulászló király halála után, 74 évesen, betegséggel küszködve, fokozatosan visszavonult a politikai élettől. 1517. május 25-én Budán, II. Lajos király előtt végrendelkezett, amelyből hiteles képet kapunk nagy gazdagságáról és az esztergomi székesegyházhoz építtetett, az Angyali üdvözet tiszteletére szentelt kápolnája iránti szeretetéről.⁸ 1521. június 12-én az esztergomi rezidenciáján ismét végrendelkezik.⁹ Három nap múlva, június 15-én Esztergomban fejezte be életét, és a kívánsága szerint, az esztergomi pompás, hazai bíbor színű márvánnyal borított és aranyozott bronz domborművekkel ékes kupolával fedett, valamint drága ötvösművekkel ellátott kápolnájában temették el.

Bakócz Tamás egyházi pályája – a politikai pályának is köszönhetően – ugyancsak meredeken ívelt felfelé. 1486-ban győri püspök lett, majd Mátyás király halála után, 1492-ben egri püspök, és 1497-ben már esztergomi érsek, Magyarország primása lett Bakócz Tamás királyi főkancellár. E kinevezés jelentőségét fokozta, hogy nem a megüresedett érseki széket nyerte el, hanem Beatrix királyné unokaöccsének, a fiatal Ippolito d’Este érseknek a helyét foglalta el. Ez a tény már egymagában is jelzi Bakócz Tamás országos, sőt nemzetközi tekintélyét a királyi udvarban és a római pápánál egyaránt. Ippolito, a ferrarai herceg és esztergomi érsek, 1493-tól ugyanis római bíboros volt, akinek római palotája a Vatikán közelében volt, és 1501-től VI. Sándor pápa közvetlen rokona is lett.¹⁰ Bakócz Tamás rendkívüli tehetségét, kiemelkedő egyéniségét meggyőzően igazolja, hogy jobbagy-fíú létére a fényes pályáját mindvégig a fiatal királyi és pápai rokon, Ippolito d’Este ellenében, vele versengve érte el. Ippolito 1520-ban, egy évvel Bakócz előtt halt meg Rómában.

Bakócz Tamás 1500-ban, ugyancsak VI. Sándor pápától kapott *bíborosi* kinevezést. Római cím-temploma a Santa Maria Maggiore pápai bazilika közeli *San Martino ai Monti* ókeresztény bazilika lett, amelyet a kor reneszánsz stílusában, a

⁵ Mohl 1935. 6.

⁶ Mohl 1935. 3.

⁷ Fraknói 1889. 6–12.

⁸ Esztergom, a Főkáptalan magánlevéltára, Lad. 10, fasc.7, nr.7. – Szántófy 1867. 522–531.

⁹ Esztergom, a Főkáptalan magánlevéltára, Lad. 10, fasc. 8, nr. 6. papír, egykorú másolat. Balogh 1955. 75–76.

¹⁰ Bellonci 1971. 323–335.

kimagasló műveltségét reprezentálva újított meg. Ebből ma már semmi sem maradt fenn a későbbi barokk átépítés miatt. Fontos feladata még a hazai kutatásnak, hogy megkísérelje fellelni a pannóniai születésű és Szent István király óta, - aki Szent Márton zászlaja alatt győzte le pogány nagybátyját, Koppányt, - magyar szentként tisztelt Márton tours-i püspök római templomának Bakócz esztergomi érsek általi művészi kiképzésének legalább a nyomait, ill. az arra való utalásokat. Bakócz 1500-tól egyre többet tartózkodott Rómában, ahol bíborosi rangjához méltó udvart tartott fenn. Egyre nagyobb tekintélyre tett szert Róma vezető családjai, a Sforzák, Roverek, Borgiák, stb. körében. 1507-ben, *Velençe* közbenjárására, elnyerte a *konstantinápolyi pátriárka* címet is II. Gyula pápától. Ez újabb bizonyossága volt Bakócz Tamás királyi főkancellár és bíboros primás-érsek növekvő nemzetközi tekintélyének. II. Gyula ugyanis évekig nem kedvelte az elődje, VI. Sándor emberének tekintett Bakócz Tamást. A német-római császár, Habsburg Miksa figyelme is, Mátyás király halála után, egyre inkább Bakócz felé fordult, hogy megnyerje támogatását az 1500-as évek elején még gyermektelen Ulászló király utódlása körüli küzdelemben, amelyet a Habsburg-párti kormánykörök vívtak a nemzeti királyt követelő Szapolyai-hívekkel. 1505 májusában Miksa császár írásban ígérte, hogy a legközelebbi pápaválasztáson, minden befolyását érvényesíteni fogja Bakócz érdekében.

Az ezt követő évben, *1506-ban* tette le Bakócz Tamás bíboros a primási székhelyén, Esztergomban, a székesegyház déli oldalához építendő kápolnája alapkövét. A kápolnát az Angyali üdvözlés tiszteletére szentelte (1. kép). Ugyanebben az évben tette le II. Gyula pápa Rómában, az általa megkezdett új Szent Péter bazilika alapkövét. Az egyezés nem véletlen! A nemzetközi hatalmak általi pápajelölt nagyszabású római és hazai építkezéseiből, - a budai vári palotájából, Győr, Eger, Rozsnyó és esztergomi építkezéseiből - egyedül ez a kápolna maradt fenn, amely ékesen szóló bizonyossága Bakócz Tamás európai jelentőségű művészi igényességének, műveltségének és anyagi gazdagságának. A pápához hasonlóan ő is Firenze kiváló művészt, Michelangelo munkatársát, *Andrea Ferruccit* bízta meg, hogy a síremlékét is magába foglaló szentélyt - a rangjához, nemzetközi tekintélyéhez méltóan - kialakítsa. Az esztergomi kápolna éppen úgy centrális elrendezésű épület, mint a Szent Péter apostol sírja fölé Donato Bramante (1444–1514) által 1505-ben tervezett antik ihletésű mauzóleum. Ezt a centrális tervet fejlesztette tovább 40 év múlva, *Michelangelo Buonarroti*, aki a központi kupola uralma alá rendezte az egész épületet. Michelangelo és Raffaello 1508-tól dolgozott II. Gyula pápa megbízásából a Vatikáni palotában: Michelangelo a Sixtusi kápolna mennyezeti freskóit és az ablakok közti pápa-galériát készítette, míg Raffaello a pápai lakosztály termeinek falképeivel szolgálta a pápa dicsőítését. Bakócz Tamás bíboros primás minden bizonnyal személyesen is megismerte e két művész-óriást éppen úgy, mint az 1500-as évek első évtizedeiben Rómában alkotó jelesebb mestereket. Lehetséges, hogy maga Michelangelo ajánlotta Bakócznak az ő firenzei munkáinak, valamint a firenzei dóm szobrászműhelyének a vezetőjét, a fiesolei művész-család tagját, *Andrea Ferruccit* (1465–1523?) az esztergomi kápolnája építésének és szobrászának. S hogy az esztergomi bíboros-érsek megbízása milyen nagy jelentőségű volt Michelangelo művész-társa számára, azt jól jelzi, hogy az ugyancsak a nagy mester környezetéhez tartozó Giorgio Vasari, „*A legkiválóbb festők, szobrászok és építésszek életrajzai*”-t megíró festő és építész, *Andrea Ferrucci* életrajzában, 1568-ban nyomatékosan kiemeli az esztergomi érsek szá-

mára készített sírkápolnát. Ez az egyetlen forrásunk a kápolna mesterére vonatkozóan, mivel a kortárs hazai levéltárainknak csak szerény töredéke maradt fenn a török hódoltság előtti időből.

1508. december 10-én XII. Lajos francia király Miksa császárral és Katolikus Ferdinánd spanyol királlyal megkötötte a cambrai-i ligát a török veszedelem elleni összefogás érdekében, amely valójában Velence ellen irányult. 1509-ben II. Gyula pápa is csatlakozott a ligához, és felszólították a Magyar Királyságot is a pápa követésére. A Szapolyai-párt ezt meg is szavazta. Bakócz főkancellár azonban halogatta a csatlakozás ratifikálását. Ő el volt kötelezve Velencének, aki most is Bakóczhoz fordult segítségért, és megígérte, hogy segíti a pápai trón megszerzésében. Közben változott a nemzetközi politika, II. Gyula kilépett a cambrai-i ligából, és 1511-ben Velencével, Angliával és Spanyolországgal létrehozta a Szent Ligát, ahová meghívta Magyarországot is. Bakócz tanácsára Ulászló csatlakozott a Szent Ligához. Miksa császár és XII. Lajos, a pápa tettén felháborodva, a bíborosok egy részével Pisába zsinatot hivatott össze II. Gyula letételére. Fő tekintélynek meghívták Bakócz Tamást is. Bakócz nem ment el. Semleges maradt. A bíborosok közül egyre többen, a pápa hívei és ellenfelei egyaránt, írásban kötelezték el magukat, hogy a következő pápaválasztáson Bakócz mellé állnak. A súlyosan beteg II. Gyula pápa 1511 őszére Rómába hívta össze az V. lateráni zsinatot, amelyre a magyar egyház bíboros primását, Bakócz Tamást a következő sorokkal hívta meg: *„Főtisztelendőségedet úgy várják Rómában, mint a Messiást, mert egyedül tartják képesnek arra, hogy az Egyház hányattott hajóját az üdvösség révpartjára vezesse.*’ Bakócz bíboros 1512. január 26-án érkezett Rómába *Loretón* keresztül. Hatalmas és pompás kíséretével a Flaminia kapun át vonult be az Örök Városba. A beteg pápa a Vatikán felé irányította a Campo dei Fiorin kijelölt szálláshely felé tartó káprázatos menetet, hogy az ablakán át ő is láthassa. Bakócz Rómában nagy diplomáciai tehetséggel szolgálta a pápa és a franciák közötti béke ügyét, de végül is, 1512 májusában a svájci katonai erő hozta meg a pápa győzelmét. A pápa ellenfelei behódoltak, így Bakócz elvesztette kulcsfontosságú szerepét a nemzetközi politikában. 1513. február 20-án meghalt II. Gyula pápa. Az interregnum idejére három tagú szentszéki kormányzó tanácsot választottak, amelynek egyik tagja Bakócz lett. Így nagy eséllyel indult a pápaválasztáson. 1513. március 11-én azonban Giovanni da Medici, il Magnifico Lorenzo Medici legifjabb fia lett a pápa X. Leo néven. Az új pápa Bakóczot eltávolította Rómából, Észak-, Közép-, és Kelet-Európa teljes hatáskörű apostoli legátusává nevezte ki, és megbízta a török elleni keresztes hadjárat szervezésével. Az erre vonatkozó pápai bullát Bakócz primás 1514. április 9-én hirdette ki, de miután a gyülekező keresztes had Dózsa György erdélyi nemes vezetésével az ország belpolitikai kérdéseit kívánta a fegyverével orvosolni, Bakócz visszavonta a török elleni harcra való felhívást.

Bakócz Tamás pályájának fenti rövid áttekintése is jól jelzi, hogy huszonevésen, vagyis már felnőttként folytatta tanulmányait Itáliában és Krakkóban, a kor Európájának legjelesebb egyetemlein. Az alap- és középfokú tudományos ismereteket a kitűnő hazai káptalani iskolákban sajátította el. Az 1460-as években Itália városaiban megismerte az akkor már virágzó reneszánsz művészetet és humanista kultúrát. Mindezeknek a birtokában kezdte el hivatalnoki pályáját Mátyás király budai kancelláriájában. Szemtanúja és az évek során egyre inkább részese lett Mátyás király fényes udvari életének: a budai és a visegrádi királyi palota nagyszabású kiépítésének, a

Corvina könyvtár alapításának, az aragoniai nápolyi királyi családdal való házassági előkészületeknek, a pompás esküvőnek és valamennyi nagy jelentőségű ünnepségnek, eseménynek. Egyre szorosabb kapcsolata lett a királyi udvar királyi vendégeivel, akik Európa valamennyi uralkodóházát és hatalmi tényezőit képviselték. Bakócz Tamás nemzetközi tekintélyére, - amely II. Ulászló király alatt bontakozott ki, amikor az ország főkancellárja és prímás-érseke lett, - a fentiekben már rámutattunk. Beatrix királynéra és rokonságának tagjaira, Mátyás király halála után is nagy befolyással bírt. Az ország főpapjai és főurai előtt is egyre nagyobb volt a tekintélye. Kétségtelen, hogy döntő szerepe volt a reneszánsz művészet és a humanista kultúra Mátyás király halála utáni töretlen virágzásában az ország egész területén.

A teológus Bakócz Tamásra még nem fordított kellő figyelmet a kutatás, jóllehet rámutattak a papi életének középpontjában álló *Mária tiszteletre*, amely a könyvtárának ismert kötetei, főképpen a pompás Bakócz-graduálé, valamint a fennmaradt esztergomi kápolnájának titulusa és oltárának szobrászi ábrázolása alapján egyértelmű. Reméljük, hogy a teológusok kutatásai további bizonyosságokkal fogják még alátámasztani Bakócz Tamás kiemelkedő áhítatát az Istenanya iránt. A jelen tanulmány a művészettörténet oldaláról kíván rámutatni az esztergomi Bakócz-kápolna és a loretoi Mária-szentély közti egykorú és közvetlen tartalmi és formai kapcsolatra. Az összekötő kapocs maga Bakócz Tamás bíboros esztergomi érsek papi egyénisége volt.

Bakócz Tamás, minden bizonnyal a szülői házban, gyermekkorában ismerte meg a Mária-tiszteletet, amely a Magyar Királyságban, Szent István királytól kezdve, áthatotta az emberek életét. Minden magyar tudta, hogy az Istenanya egyben a Magyarok Nagyasszonya, mivel az örökös nélküli szent király 1038. augusztus 15-én, Mária mennybevétele ünnepén, Esztergomban, hazánkat a Madonna oltalmába ajánlotta az ország vezetőivel együtt. S ez a tudat csak fokozódott az évszázadok során. A Madonna, a Patrona Hungariae ábrázolása ott volt a templomainkban, az otthonokban, a pénzeinken. A Mária-kegyhelyek sokasága átszötte az ország egész területét. A 12. századtól a cisztercita rend, majd a 13–14. századtól a koldulórendek, a domonkosok, ferencesek és karmeliták Mária-tisztelete mélyítette el hazánkban is az Istenanya iránti közvetlen, személyes kapcsolatot. Soraikban ott találjuk a magyar szentek és boldogok hosszú sorát, akik élő példaképei voltak nemzetünknek. Bakócz Tamásnak kortársai voltak Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt lánglelkű ferences prédikátorok! A 14 éves ifjú Bakócz Tamásnak életre szóló élmény lehetett az 1456. évi nándorfehérvári fényes diadal híre, amely arról szólt, hogy a sokszoros török túlerő felett, a Hunyadi János és Kapisztrán Szent János vezette seregek a Madonna zászlaja alatt, kardjuk markolatán a rózsafüzérrel vívták ki a világraszóló győzelmet. A III. Callixtus pápa által e győzelemért már a csata előtt elrendelt déli harangszó a diadal után hálaadásként hangzott fel Bakócz élete minden napján éppen úgy, mint ahogy megkondul azóta is mindennap az egész föld kerekiségén! A nagyszámú hazai vallási társulat, testvériség középpontjában is a Mária-tisztelet állt.

S amikor a huszonéves Bakócz Krakkó és Itália egyetemére került, látta, hogy a lengyelek és az olaszok Mária-tisztelete a magyarokénál még dinamikusabb, még közvetlenebb. Szervesen áthatja az emberek mindennapi életét. Itáliában megismerte a kereszténység első ezer évének Mária-tiszteletét is. Látta, hogy az Istenanya tisztelete kezdettől fogva élő volt a kereszténység életében, jóllehet egyetemessé,

hittétellé csak 431-ben az efezusi zsinat határozatával vált, amely kimondta Mária Istenanyaságát. A 4. századtól, Nagy Konstantin császár 313. évi milánói rendelete után, keleten és nyugaton egyaránt épültek templomok a Szent Szűz tiszteletére. Rómában az első 'nagy' Mária-templom a Santa Maria Maggiore bazilika építéstörténete 352-vel kezdődött. Bakócz Tamás idejében, éppen úgy, mint ma is, Róma nagyszámú templomaiban, szinte mindegyikben, nagy tiszteletnek örvend egy-egy ősi Mária kép. A Bakócz Tamással kortárs reneszánsz pápák, ha gyakran világi uralkodókként éltek is, de a Mária-tisztelet fontos szerepet töltött be tevékenységükben. Ezt bizonyítják a 15-16. századokban a pápák és rokonságuk által felújított római bazilikák mellett a pápák különös figyelme az Adria-parti *Loreto* Mária-szentélye iránt.¹¹

Bakócz Tamás, mikor nem kis küzdelem után 1497-ben elnyerte az esztergomi érsekséget, amelynek székesegyháza a Mennybe felvett Szent Szűznek volt szentelve, - és a pompás, színes márványintarziával ékes nyugati főkapu timpanonja éppen Szent István ország-felajánlását állította a belépő elé, - még inkább megerősödött az Istenanya iránti ragaszkodásban. Az itáliai útjai, főképpen az 1500-tól egyre gyakoribb és egyre hosszabb római tartózkodásai, ahová, rendszeresen Loreto meglátogatása után érkezett. Mi vonzotta őt ide? A mély Mária-tiszteletéhez szervesen kapcsolódó magyar öntudata! Hiszen jól tudta, hogy a loretoi Szent Házat, Mária názáreti otthonának egyik helyiségét, amely valószínűen az Angyali üdvözlés színhelye volt, ahol „az Ige testté lett”, azt 1291-ben, amikor a mohamedán előretörés már Akkont is elfoglalta a pogányok elől, Magyarországi Mária nápolyi királyné 13 gyermekének egyike, Anjou Fülöp, Taranto hercege kapta esküvői ajándékként leendő apósától, *Nikephorosz Angelosz* epiruszi despotától. A Szent Házat, annak tégláit, tehát, Angelosz emberei, - olasz nyelven az „Angeli” - szállították hajón a Magyar Királysághoz tartozó, Adria parti *Terzátóba*, Fiume közelébe. Innen vitték tovább a Szent Házat Itáliába, az Ancona közeli Loretóba, ahová 1294. december 10-én érkezett. Ez a nap mindmáig nagy ünnep Loretóban. Minderről az ismereteinket 1992-ig, - amikor a legújabb, a hagyományt igazoló régészeti és történelmi tudományos kutatások eredményei kötetbe foglalva megjelentek, - *Jordánszky Elek* püspök, a pesti Tudományegyetem tanárának 1836-ban Pozsonyban kiadott „*Magyarországban s az ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*” című kötetből nyertük. Ő *Herceg Esterházy Pál*, a Magyar Királyság nádora által írt, és 1690-ben Nagyszombatban kiadott kisebb, majd 1696-ban megjelentetett kibővített „*A Mennyei Korona*” című munkáját vette alapul, amely az egész keresztény világ főbb Mária-kegyhelyeit mutatta be. Itt olvassuk a terzatói kegykép történeténél:

„... az 1291-dik esztendőben az a tsudálatos Názáretomi Ház, mellyben a boldogságos Szűz a mi Megváltó Urunkkal és Sz. Józseffel lakott Isten ereje és Angyali kéz által, fundamentumátúl elváltoztatván, vitetett elsőben is a széles tengeren által egy éjszaka csak nem két ezer mélyföldnyire, Pünkösöd havának tizedik napján Horvátországban Terzát nevű városhoz közel való dombra. Volt akkor Terzácski Gróf Frangepán Miklós nevű Dalmátziai s Horvát Országai Bán, azon helységek földes Ura, ki e tsudát meglátván, elkülde szinte Názáretumban, s az elhozott szent Háznak valóságát megtapasztalván, Istent ditséri vala. Három esztendeig marada a szent ház a megírt helyen, hogy onnét az 1294-dik esztendőben Istennek tsudálatos rendelésé-

¹¹ Monelli 1997.

ből Karátson havának tizedik napján Olaszországban vitetnék. Kinek örök emlékeztire azon helyen hasonló házat építette a megírtt Gróf Úr, a holott mostanság is Isten által számtalan tsudákkal magasztaltatik Istennek szent Neve, böldeg Szűz Annnya esedezése által.” Eddig Hertzeg Esterás Pál szavai.

Ugyanerről a történetről ott is érkezik ez az ájtatos és tudós Hertzeg, ahol a Loretomi szent házról és képről könyveinek elején ad tudósítást, azt adván hozzá, „hogy e szent kápolnával együtt hozatott azon szent Angyalok által a boldogságos Szűz képe is, melly az oltáron vagyon, melly most is az egész kereszténység előtt méltó betsületben tartatik.”¹²

Jordánszky Elek a könyvében a kegyképek metszet-ábrázolásait is közli, így jól láthatjuk, hogy a Magyar Királyság Mária-kegyhelyeinek kegyképei és szobrai jelentős részben a loretói álló alakos Máriát jelenítik meg, balján a gyermekével. Mindkettőjüket magasan a nyaknál záródó harang alakú, díszes palást borítja. A magyarországi kegyhelyeken ez a képtípus, többnyire, főképpen a barokk korban, Magyarország királynőjévé változik a fejekre helyezett koronával és a Mária jobbában lévő jogar által.

Bakócz Tamás bizonyosan még további részleteket is tudott. Ismerte Mária nápolyi királyné történetét, aki V. István királyunk lánya volt. 1270-ben kötött házasságot Károly nápolyi trónörökössel. Előtte, 17 éves koráig, nagynénjénél, Szent Margitnál a Nyulak szigetén nevelkedett Ott tanulta a lángoló szeretetet Isten és a Szent Szűz iránt. Mint Nápoly királynéja, minden törekvése az volt, hogy magyar hazájának szellemi, lelki és anyagi nagyságát felmutassa a világnak. A nápolyi *Santa Maria Donnaregina* pompás, hatalmas gótikus temploma a fennmaradt freskókkal – amelyek, többek között a vágásos magyar címert és Szent Erzsébet életét mutatják be sok jelenetben –, valamint az Assisi-beli Szent Ferenc bazilika Szent Erzsébet kápolnájában az általa, Simone Martinivel festetett magyar szentek képsora ma is bizonyítja Mária nápolyi királyné magyar öntudatát. Bakócz Tamás számára bizonyosan nagy példaképet jelentett az ő nagy műveltségű, dinamikus egyénisége, magyar öntudata és akadályt nem ismerő akarateréje, amellyel azt is elérte, hogy az elsőszülött trónörökös fia, az 1294-ben fiatalon meghalt Martell Károly fia I. *Anjou Károly Róbert* néven 1301-től Magyarország királya legyen.

Tudta, hogy a názareti Szent Család szobája, a Szent Ház 1291–94 között a Magyar Királysághoz tartozó *Terzátó*ban volt, és ennek emléke az ő korában is elevenen élt. S szemtanúja volt a loretói szentély köré 1468-tól épülő nagyszabású, magas művészi igényű pápai Bazilika kialakításának. Mi sem lehetett számára természetesebb, minthogy miután a magyar egyház feje, primás-érseke lett Esztergomban, a magyarországi Mária-tisztelet központjában, az Árpád-házi királyaink székhelyén, ahol Szent István király felajánlotta koronáját a Madonnának, ott, a Mária Assumpta tiszteletére szentelt székesegyházban, a kortárs pápákkal párhuzamosan, ő is, akit hosszú éveken keresztül pápa-jelöltnek tartottak Európa uralkodói, méltó emléket állítson a názareti Háznak, ahol Mária kimondta az Igent Istennek. Erre utal az esztergomi kápolnája alapkö letételének éve, az 1506, amely azonos az új vatikáni Szent Péter bazilika alapkö letételével, amint erre a fentiekben már utaltunk. Ezt a gondolatot sugalmazza a kápolna építészeti és szobrászi kialakítása. Balogh Jolán beható mű-

¹² Jordánszky 1988. 118.

vészettörténeti kutatásai,¹³ majd Horler Miklós jeles építésztörténeti megállapításai¹⁴ kimutatták, hogy a kupolával fedett centrális alaprajzú reneszánsz térképzés *Giuliano da Sangallo* építészetéhez, így, többek között a loretoi kupolához kapcsolódik, míg az oltár több szintes luccai fehér márvány retablóján az Angyali üdvözlés ábrázolása (2. kép) *Andrea Sansovino* loretoi domborművével rokon. E két mester munkásságának ismeretében, azt *Michelangelo* szellemében tovább fejlesztve teljesítette *Andrea Ferrucci* Bakócz Tamás bíboros érsek megbízását Esztergomban az 1506–07-es években (3. kép). Helyesnek tartjuk az építész Horler Miklós feltevését, aki – Vasari szövege alapján – *Andrea Ferruccin*ak tulajdonítja nemcsak az oltárt, hanem a kápolna épületét is. Meggyőzően igazolja ezt A. Ferrucci imolai kápolnája is, amelyet Vasari szerint II. Gyula pápa tiszteletére tervezett 1506-ban.

Az oltár-fal középső részének fülke-szobrai, sajnos a mohamedán török hódítók pusztításának áldozatai lettek, de igen valószínűnek tartjuk, hogy a középső kimagasodó fülkében a Madonna szobra kapott helyet, és ő előtte imádkozik térden állva Bakócz érsek (4. kép). A jobb oldali fülkében az ő védőszentje, Szent Tamás apostol állhatott, aki a Madonna oltalmába ajánlotta pártfogoltját. A másik oldalon a második védőszentet, a tudós teológus Aquinói Tamás alakját tételezzük fel, akit a tudós főpap, minden bizonnyal különösen is tisztelt.

A Bakócz-kápolna országos jelentőségű zarándokhelyének emléke a 150 éves török megszállás után is élő volt a magyarság szívében, erről vall Eszterházy Pál nádor az 1696. évi, már a fentiekben említett kötetében, amikor arról szól, hogy az Erdődi Bakács kardinális, esztergomi érsek által az esztergomi várban vörös márványból a Boldogságos Szűz tiszteletére építtetett kápolnában „nagy ájtatosságok voltak, melyeket elpusztított az pogányság, de most, Isten áldásából újabban nevelkedik az ájtatosság a Boldogságos Szűz tiszteletére”.¹⁵

Jordánszky Elek püspök, esztergomi kanonok az 1836. évi kötetében az „Esztergami boldog Asszony Képe” az első helyet foglalja el. Eszterházy Pál szövegét kiegészíti a későbbi történésekkel: „*Minekutána egész Magyar országból diadalmas fegyverrel kiüzetett a török ellenség, [...] az esztergomi várat is a düledékektől megtisztítani s jó karba tétetni parantsolta Felséges VI. Károly Római Császár, s apostoli király. Akkor tehát annak a Szécsi Dénes által felépíttetett fényes Templomnak temérdek omladéki között 1732-ben egy egészen ép fatáblát találtak a munkások s nagy álmélkodással látták rajta a kisdéd Jézust jobb karján tartó boldogságos Szűznek ép szent képét. Ezt haladék nélkül jelentették az akkori Vár-Kommandansának, Báró Schueknecht Maximilian Györgynek, császári királyi őrnagynak, aki Istenfélő és Máriát tisztelő keresztény lévén, a szent képét a Bakács Tamás által építtetett márvány kápolnában azonnal köztisztelet végett kitétette. [...] Ezt a kápolnát sem a durva pandurok, kik a Fő Templomot tornyostul feldúlták, sem a hitetlen törökök nem bántották, sőt a törökök Moseát formáltak belőle. [...] Mind ennek a képnek mind az egész Bakácsi kápolnának figyelmesen gondját viselő mindenkor az Esztergomi Fő Káptalan. Egy különös Beneficiatus rendeltetett, mindennap tartozott s tartozik e*

¹³ Balogh 1955. 33–38.

¹⁴ Horler 1987. 19–20.

¹⁵ Esterás 1696. 122.

szent kép előtt bemutatni a Mindenhatónak az oltári áldozatot, mely szokás a mai napiglan megmarad.”¹⁶

Az itt említett kép a Máriapócsi kegykép másolata, amelyet bizonyára azért helyeztek el a kápolna főhelyére, az oltárra, mert a fülkék eredeti szobrai már nem voltak meg 1732-ben.

A kápolnának plébániai rangja van, és a búcsú-napja ma is március 25, az Angyali Üdvözlés ünnepe, a Loretói Bazilika főbúcsúja. Illő, hogy a 21. század folytassa őseink Mária-tiszteletét az esztergomi Bakócz-kápolna loretoi kegyhelyén.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1943 *Sacra Hungaria*. Veritas, Szeged.

BÁLINT Sándor–BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Budapest.

BALOGH Jolán

1955 *Az esztergomi Bakócz kápolna*. Képzőművészeti Alap, Budapest.

BELLONCI, Maria

1971 *Lucrezia Borgia élete és kora*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

ESTERÁS Pál

1696 *A Mennyei Korona*. Nagyszombat.

FRAKNÓI Vilmos

1889 *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Franklin Kiadó, Budapest.

HORLER Miklós,

1987 *A Bakócz-kápolna az esztergomi Főszékesegyházban*. Corvina Kiadó, Budapest.

JORDÁNSZKY Elek

1836, 1988 *Magyarországban, s az ahhoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*, Posony, faksimile kiadás: Akadémiai Kiadó, Budapest.

MOHL Adolf

1935 *A loretoi Szent Szűz tisztelete*. Győr.

MONELLI, Nanni

1997 *La Santa Casa a Loreto, La Santa Casa a Nazareth*. Loreto.

SZÁNTÓFY Antal

1867 Bakács Tamás végrendelete. *Magyar Sion* 7.

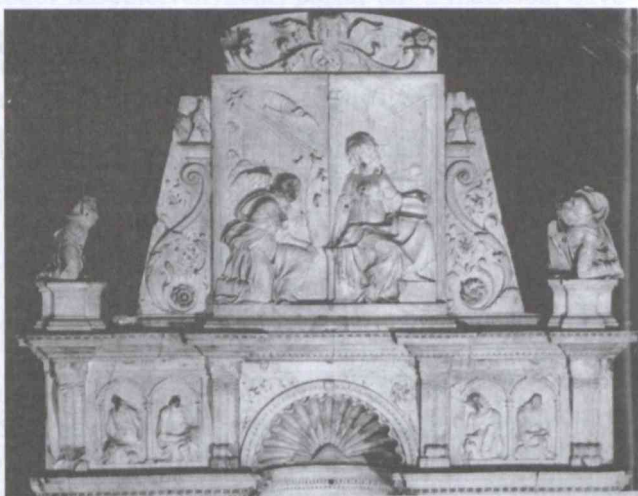
TOMCSÁNYI Lajos

1923 *A loretoi Szent Ház*. Budapest.

¹⁶ Jordánszky 1836. 1–3.

1. kép
Az esztergomi Bakócz-kápolna
oltára, Andrea Ferrucci, 1517.

2. kép
Andrea Ferrucci: Angyali üdvözlés,
részlet az oltárról

3. kép
Térdelő angyal, részlet az oltárról

4. kép
Bakócz Tamás térdelő alakja az oltárról